

**MAKTAB O'QUVCHILARIDA MUTOLAA MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK USULLARI****Abdulxasanova Xilola Xolmatovna***Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 2-IDUM psixologi*

Annotatsiya: Kitob - axborotlarni, g'oya, obraz va bilimlarni saqlash hamda tarqatish vositasi, bilimlar targ'iboti va tarbiya qurolidir. Xalqaro statistikada YUNESKO tavsiyasiga ko'ra, hajmi 48 sahifadan kam bo'lmagan, taboqlab tikilgan nodavriy nashrlarni, shartli ravishda kitob deyish qadul qilingan.

Kalit so'zlar: kitob tarixi, papirus, pergament, Avesto, iyeroglif, bosma uskuna, bibliografiya, elektron kitob.

KIRISH

Har yili dunyoda 249 million nafarga yaqin bola muayyan resurslar yetarli bo'lmagani oqibatida rivojlanishdan orqada qolmoqda. Kognitiv va ijtimoiy-emotsional qobiliyatni rivojlantirish maqsadida yoshlarga yo'naltirilgan investitsiyalar kelajakdagi iqtisodiy samaradorlikning poydevorini yaratadi. Bola 3-5 yosh oralig'ida paytida miyasida neyronlar shakllanadi. Shu bois davlat ijtimoiy dasturlarida mazkur yoshdagi bolalarga alohida e'tibor qaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Uyda bolalar uchun mo'ljallangan adabiyotlarning mavjudligi tarbiyachi va bolalarning o'zaro munosabatlarini rivojlantiradi hamda bolalarning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Bu ko'plab tadqiqotlarda o'z isbotini topgan bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida uning ta'sirini tekshirish maqsadga muvofiq.

Shu bois Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti O'zbekistonda 3-5 yosh oralig'idagi farzandlari bor oilalarda bolalar adabiyotining mavjudligi va savodxonlik-hisoblash qobiliyatining rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgandi. Bog'liqlikni tekshirish kitoblar sonidan tashqari bir qancha omillarga asoslangan. Xususan: oila a'zolarining bolaga kitob o'qib berishi, onaning ta'lim darajasi va oilaning moliyaviy holati.

Empirik tahlillar natijasi O'zbekistondagi oilalarda bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar sonining 1 birlikka oshishi ularning savodxonlik-hisoblash ko'nikmalarining normal rivojlanganlik darajasida bo'lish ehtimolini taxminan 12,39 foizga oshirishini, oilasida kimdir kitob o'qib bergan bolalarning me'yordagi aqliy rivojlanish darajasiga ega bo'lish ehtimoli kitob o'qilmagan oiladagi bolanikiga nisbatan taxminan 1,949 baravar yuqori bo'lishini ko'rsatdi. O'rta Osiyoda ham kitob ishlab chiqarishniig qadimgi san'ati- kitobat va xattotlik keng rivojlangan edi. Ayniqsa madaniy yuksalish davri bo'lgan - temuriylar davrida Samarqandda dunyoga mashhur qog'oz ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan hamda xattotlikning butun bir maktablari yuzaga kelgan edi.

Amir Temurning nabirasi Boysunqur Mirzoning Nafis san'at akademiyasida ko'chirilgan kitoblar xattotlik san'atining yuksak namunalari bo'lgan.

Ma'lumki, qo'lda ko'chirib yozilgan, turli surat va miniatyuralar bilan bezatilgan kitoblar qimmatbaho hisoblangan, hatto bir kitobning bahosiga hovli-joy sotib olish mumkin bo'lgan. Xalqning madaniy ehtiyojlari o'sishi bilan, arzon kitoblarga bo'lgan talablar ham ortib bordi va kitobni ommaviy nashr etish kashf etildi.

Turli matnlarni avval yog'ochga o'yib, keyin uni qog'ozga tushirish dastlab eramizning V-VII asrlarida Xitoyda, X asrga kelib esa, Evropada qo'llangan. Madaniy rivojlanish natijasida alohida harflardan (belgilardan) foydalangan holda kitob chop etish ixtiro qilindi. Mana Shunaqa usulda dastlab XI asrda xitoylik temirchi usta Bi Shen kitob nashr eta boshlagan. U loydan iyerogliflar tasvirini yasab, pishirib, keyin ular yordamida turli yozuvlarni yozgan va kitob nashr etgan. Yevropada esa, kitob nashr etishni Ioagann Guttenberg ixtiro qilgan. U 1444-yilda o'zi yaratgan bosma stanokda kitoblar nashr eta boshladi. Kitob nashr etishning ushbu arzon usuli tez orada butun Yevropaga tarqaldi va kitob bosish sanoati to'xtovsiz rivojlanib kelmokda.

Zamonaviy kitoblar kitobxon xususiyati, nashrdan ko'zatilgan maqsad hamda mavzusiga ko'ra farqlanadi. Birinchisiga ko'ra kitoblarni ommaviy kitobxonlarga, mutaxassislariga hamda O'quvchiga mo'ljallangan kitoblarga ajratishimiz mumkin.

Nashrdan ko'zlangan maqsadga ko'ra esa, rasmiy, ilmiy, ilmiy-ommabop, electron, o'quv, adabiy-badiiy, ma'lumotnoma, reklama va hokazo kitoblarga ajratiladi.

Ilmiy adabiyotlarning keng tarqalgan turilari, o'quv adabiyotlari darsliklar, electron kitoblar, o'quv- metodik qo'llanmalar va boshqa adabiyotlar kiradi. Elektron kitoblar - bu intellektual faoliyat mahsuli hisoblanadi. Bilim va axborotlarni aholiga an'anaviy bosma shaklida taqdim qilishdan farqli ravishda, ularni ixcham va qulay elektron shaklda taqdim etish - hozirgi davrda jamiyatning rivojlantirishning xarakterli jabhasi hisoblanadi. Oqibatda turli xil axborot va ma'lumotlarga ega axborot makoni yuzaga keladi. Elektron kitoblar va axborot tizimining yaxlitligi, bir birini toldirishi elektron makonni yuzaga keltiradi, Bu esa o'z navbatida elektron kutubxonalar rolini kuchaytirishni, ularning vazifalarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Elektron kutubxona - elektron kitoblarni alohida kriteriyalar va talablarga muvofiq tartibli to'playdigan, ularni uzoq saqlanishini ta'minlaydigan va jamoatchilik uchun foydalanishga etkazib beradigan o'ziga xos jamgarma hisoblanadi.

Hozirgi davrda elektron kitoblar kutubxona faoliyatining ajralmas obyekti deb tan olinmoqda. Shuning uchun kutubxonlar jamgarmasi tizimida sohasi va yo'nalishiga qarab ajratib olingan maxsus to'plamlar yaratilmoqda.

Elektron kutubxona asosan to'rt muhim elementdan (qismdan), ya'ni foydalanuvchi, kutubxona jamg'armasi, kutubxona xodimi va moddiy texnik bazadan tashkil topgan.

Elektron kitobning yana bir ustunligi uni tashkil etuvchi so'zlari darajasida oson bo'linib ketish imkoniyatiga egaligidir. Shuning uchun zamonaviy dasturiy vositalar kitobning tarkibini to'liq proindeksasiya qilishlari mumkin.

Elektron kitobdan zarur kalit so'zlarni ajratib olish va so'rov uchun shakllantirish imkoniyati axborotni mutlaqo yangi texnologik asosda differension bibliografik axborot etkazish tizimini yaratadi. Shunday qilib, elektron kitobdan foydalanuvchilarda juda katta hajmdagi axborotlarni zudlik bilan ko'rib chiqish, izlanayotgan mavzu bo'yicha yangi manbaalarni topish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Elektron kitobdan foydalanishning yana bir afzalligi shuki, undan bir necha marotaba nusxa olish mumkin, bunda uning sifati kamayib qolmaydi, balki ayrim holatlarda qo'shimcha kompyuter ishlovidan so'ng uning sifati ortadi. Elektron kitoblarni aloqa kanallari orqali tez uzatilishi foydalanuvchilarga dunyoning bir necha mamlakatlarida va kutubxonalarida suralgan ma'lumotlarni to'liq matn shaklida olish imkoniyatini yaratadi. Shunday qilib, kutubxonalarda va axborot markazlarida elektron kitoblardan foydalanish axborot bibliografiya xizmati ko'rsatish sifatini oshiradi, tezkorligini ta'minlaydi va samaradorligini oshiradi.

Elektron kutubxonalar elektron kitoblarni saqlash, ularni topish va ulardan foydalanishda muhim rol o'ynaydi. Mavzusiga ko'ra esa, kitoblar kutubxona bibliografiyasi asosida tavsiflashtiriladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, jamiyatda komil shaxsni shakllantirish albatta kitobga borib taqaladi.

XULOSA

Inson kitob o'qib aqlini charxlar ekan, u o'zini o'zi faollashtirishga intilishi mavjud bo'ladi va aynan mana shu aql shaxsni rivojlantiruvchi kuchdir. Inson kitb mutolaa qilar ekan asosiy e'tiborni insonning o'zini o'zi yaratishga qaratadi. hayotdagi barcha hodisalar: gunoh, qo'rquv, tushkunlik, ishonch, erkinlik, mas'uliyat va sevgi ham mutolaa faoliyati natijasidir.

Ya'ni, inson ruhida yaxshilikka yoki yomonlikka intilish oldindan mavjud bo'lishi mumkin emas, balki inson hayot davomida tanlanadigan yo'llardan faqat hayot davomida o'zini yaxshi ishlarga, o'zini o'zi tarbiyalash, kitoblar o'qish natijasida inson oqil yoki johil bo'lishi mumkin. Shu boisdan, jamiyat komil insonni tarbiyalashdan manfaatdor ekan, mazkur ishni faol olib borishi, xususan komil inson tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo'lgan inson o'zini o'zi faollashtirishi uchun doimiy ravishda yangidan yangi ma'lumotlarga ega bo'lib bormog'i lozim. Bugungi kunda shaxs mutolaasi jarayonida ma'lumot olish manbalari asosan kitob, radiotelevideniya, gazeta-jurnallar hamda zamonaviy axborot tarqatish vositalaridan iboratdir.

Bularning ichida eng qadimiysi va keng tarqalgani kitoblardir. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi ta'rifiga ko'ra "Kitob - axborotlarni, g'oya, obraz va bilimlarni

saqlash hamda tarqatish, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, estetik qarashlarni shakllantirish vositasi; bilimlar targ'iboti va tarbiya quroli; badiiy ilmiy asar, ijtimoiy adabiyot" ekanligi hech kimga sir emas.

Zero, kitob - qalb chirog'i, tafakkur qanoti. Ayniqsa, bosma kitobdan taralayotgan va elektron nashrdan topib bo'lmaydigan o'ziga xos yoqimli hidni tuyib, varaqlash asnosida mo'jizaviy sahifalarning sirli shitirlashidan ko'ngil cheksiz zavqqa to'lgan holda, kitob mutolaa qilish, uning mazmuni haqida tengdoshlar bilan fikrlashishning huzur-halovati tamoman o'zgachadir. Sohibqiron Amir Temur ta'biri bilan aytganda, «Kitob (bitig) barcha bunyodkorlik, yaratuvchilik va aql-idrokning, ilmu donishning asosidir, hayotni yaratuvchi murabbiydir». Shu ma'noda, shaklidan qat'iy nazar, barcha kitoblar milliy o'zligimiz hamda umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etishga xizmat qilishi ayni muddao.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Roziyev E. Umarov A. Mutolaa madaniyati : shaxs, jamiyat, taraqqiyot
2. /A.Navoiy nomidagi O'zbekistan MK; A.Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat madaniyat in-ti; Mas.muharrir M.Bekmurodov.-Toshkent: Fan, 2004.- 194 6.
3. I.I.Tixomirova. Psixologiya chteniya shkolnikov. V pomoщ pedagogubibliotekaryu. 2018.
4. I.I.Tixomirova. Ot chteniya - k tvorchestvu jizni. V pomoщ pedagogubibliotekaryu. 2018.
5. Keith Rayner, Alexander Pollatsek. The Psychology of Reading. Routledge, 2013
6. Insup Taylor, M. Martin Taylor. The Psychology of Reading. Academic
7. Press, 2013
8. Yo'ldasheva S. O'qish psixologiyasi. Qo'on: ART PRESS.-2022.-141b.